

Erfgoed Brussel

40

Lente 2026

U

Dossier

**ART DECO,
RESOLUUT MODERN**

urban.brussels

De Universitaire Stichting

Architectuur en wetenschappelijke filantropie

RENAUD BARDEZ

DOCTOR IN DE GESCHIEDENIS, GESPECIALISEERD IN DE GESCHIEDENIS VAN HET UNIVERSITAIR ONDERWIJS, DIRECTEUR VAN DE BIBLIOTHÈQUE DES SCIENCES HUMAINES-SIMONE VEIL EN VAN DE ARCHIEFDIENST VAN DE ULB

NVDR

Binnen de architectuur van het interbellum vormt het gebouw van de Universitaire Stichting een opvallend buitenbeentje. Haar stijl en programma sluit nauw aan bij de Angelsaksische clubhuizen. Dit heeft uiteraard alles te maken met haar ontstaansgeschiedenis en haar missie zoals we in deze bijdrage kunnen lezen.

AFB. 1
Émile Francqui (1863-1935), officier van de Congo-Vrijstaat, consul in China, directeur van de Generale Maatschappij van België, voorzitter van de *Banque d'Outremer*, eerste voorzitter van het Instituut voor Tropische Geneeskunde, algemeen directeur van de *Union minière du Haut Katanga* en een van de leidinggevende van het *Comité national de secours et d'alimentation* (© Archief ULB).

AFB. 2
Ernest Jaspar (1876-1940), architect, verantwoordelijk voor verschillende projecten in Brussel en Westende. Hij werkte voor de ondernemer Edouard Empain en nam deel aan het project voor het nieuwe Heliopolis in Caïro, Egypte. De universiteitsgebouwen in Haidererabad, India, zijn een ander voorbeeld van zijn grote buitenlandse projecten. (Archives d'architecture de l'Université libre de Bruxelles, Fonds de la Société centrale des architectes de Belgique, dossier Ernest Jaspar).

Na de Eerste Wereldoorlog, die ook de wetenschappelijke en onderwijsstructuren diep getroffen had, stond het land voor de dringende uitdaging het hoger onderwijs opnieuw op te bouwen en te moderniseren. Tegen die achtergrond van nationale heropbouw en herdefiniëring van intellectuele prioriteiten werd in 1920 de Universitaire Stichting opgericht, onder de daadkrachtige impuls van Émile Francqui, toenmalig directeur van de Generale Maatschappij van België en spilfiguur van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité. De stichting was veel meer dan een filantropisch project: zij wilde een strategische hefboom zijn voor onderzoek, steun bieden aan studenten, wetenschappelijke publicaties promoten en, ruimer, kennis internationaal verspreiden¹.

De Universitaire Stichting en de *Commission for Relief in Belgium Educational Foundation* (CRBEF, de latere *Belgian American Educational Foundation*) ontstonden uit een samenwerking tussen Émile Francqui (AFB. 1) en Herbert Hoover en had als doel het Belgische hoger onderwijs na de oorlog te moderniseren en te stabiliseren. Dat initiatief paste in een gezamenlijke strategie om tegelijk de wederopbouw te verzekeren en

de humanitaire inspanningen tijdens de oorlog te herdenken. Terwijl de Universitaire Stichting in België actief de efficiëntie van de universiteiten verbeterde, de toegang tot het hoger onderwijs voor jongeren uit bescheiden milieus vergrootte, het wetenschappelijk onderzoek stimuleerde en studiebeurzen en universitaire leningen aanbood, versterkte de CRBEF de academische banden tussen de VSA en België, onder meer via beurzen voor uitwisselingsprogramma's².

Door de institutionele en architecturale ontstaansgeschiedenis van deze stichting te schetsen, wil dit artikel de logica belichten die de instelling heeft gemaakt tot wat ze is. Daarnaast wil het analyseren hoe de ruimtelijke en bouwkundige keuzes bijdroegen aan de materiële en symbolische verankering van het Belgische onderzoek in de internationale intellectuele netwerken van de eerste helft van de 20ste eeuw. Om die ambitie volledig te begrijpen, is het nodig terug te keren naar de beslissingen die aan de basis van de oprichting van de instelling lagen, in het bijzonder naar haar uitgesproken ambitie om het wetenschappelijke project met een architecturale expressie te verbinden.

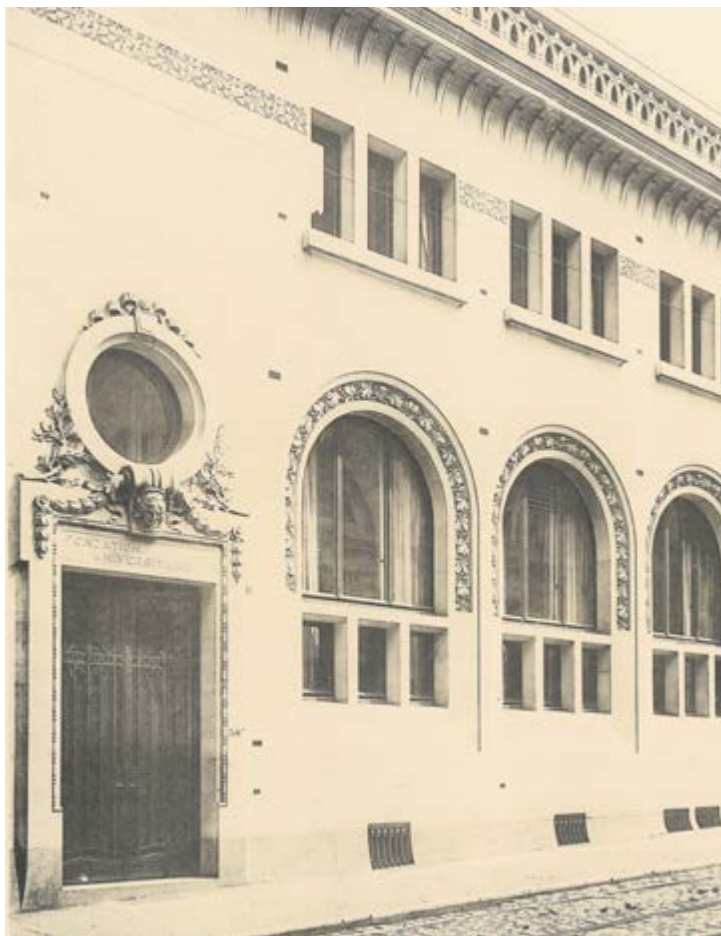
1. BERTRAMS, K., 'De l'action humanitaire à la recherche scientifique: La Commission for Relief in Belgium et la création du Fonds national de la recherche scientifique en Belgique, 1914-1930', in TOURNES, L.

(ed.), *L'argent de l'influence: Les fondations américaines et leurs réseaux européens*, Paris, 2010, pp. 45-63; BERTRAMS, K., 'The Domestic Use of Belgian-American Mutual Understanding: The Commission for Relief in Belgium Educational Foundation, 1920-1940', *Journal of Transatlantic Studies*, 13:4, 2015, pp. 326-343.

2. BERTRAMS, K., 'Competition of Benefactors: Herbert Hoover, Emile Francqui and the Remodelling of Belgian Higher Education after the First World War', *Contemporary European History*, 2025, 34 (2), pp. 232-245.

3. Archieven Universitaire Stichting [AUS], *Procès-verbaux du Conseil d'administration*, 24 september 1920.

4. *Ibid.*, 8 januari 1921; LE CLERC, P., 'Nos planches', *L'Émulation*, 7, 1924, pp. 110-111.

AFB. 3
Gevel van de Universitaire Stichting, kant Marsveldstraat, 1923, arch. Ernest Jaspar
(Archives d'architecture de l'Université libre de Bruxelles, Fonds de la Société centrale des architectes de Belgique, dossier Ernest Jaspar).

DE UNIVERSITAIRE STICHTING: ONTSTAAN EN EERSTE BOUWKUN- DIGE WAPENFEITEN

De Universitaire Stichting werd officieel erkend bij een wet van 6 juli 1920 en verwierf meteen een herenhuis (Egmontstraat 11) in een centraal gelegen wijk van Brussel, dichtbij het parlement, de koninklijke academie en het koninklijk paleis. Die strategische keuze bevestigde de verankering van de instelling in het intellectuele en politieke landschap van de hoofdstad en plaatste haar in een internationaal netwerk van universitaire huizen, naar het model van de *Alumni Houses* en clubhuizen in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk³.

In januari 1921 kreeg architect Ernest Jaspar (AFB. 2) de opdracht het gebouw te verbouwen

en er een nieuw ambitieus bouwwerk aan toe te voegen. Jaspar ontwierp een project dat functionele rationaliteit met institutioneel prestige combineerde. De verbouwing voorzag in de verhoging van het oorspronkelijke gebouw, maar vooral in de bouw van een nieuw gedeelte aan de zijde van de Marsveldstraat, met een volledig hertekende gevel⁴ (AFB. 3). Die nieuwe gevel, in Euville-steen op een onderbouw van Belgisch graniet, kreeg een sobere en elegante stijl: grote gebogen gevelopeningen, verfijnd smeedijzerwerk en beeldhouwde decoratie benadrukken het representatieve karakter van de instelling. De hoofdingang, met daarboven het opschrift *Fondation Universitaire*, wordt omlijst door plantenmotieven en een mascaroon⁵.

Naast de uitbreiding reorganiseerde Jaspar alle binnenruimten, vergaderruimte, conferentiezalen en kantoren die zo werden ontworpen dat ze konden worden uitgebreid en aangepast bij toekomstige bouw- en inrichtingswerken, voortlopend op de toevoeging van een restaurant en werkvertrekken. De prioriteit ging naar de wetenschappelijke functies, met bijzondere aandacht voor de modulariteit van de ruimten⁶. Het gebouw werd ingehuldigd in november 1922 en belichaamde volledig de ambitie van de instelling. Het interieur vormt een verlengstuk van het inhoudelijk project met een verzorgde architecturale scenografie: de monumentale marmeren trap met gestileerde smeedijzeren leuning fungeert als circulatie- én representatieruimte. De vergaderzalen combineren houtsnijwerk, academisch meubilair (boekenrekken, leestafels, werkplekken) en art-deco-elementen in een subtiel evenwicht tussen institutioneel prestige en functionaliteit. De hoofdzaal, nu omgevormd tot restaurant, illustreert bijzonder goed de ambitie om een harmonieuze, lichte en intellectueel stimulerende omgeving te creëren⁷.

Het nieuwe bouwwerk en de gevel droegen aldus bij tot een volledige herinrichting van de site, die werd opgevat als een krachtig bouwkundig en institutioneel symbool. Met het project bevestigde de stichting haar plaats in het naoorlogse Europa, in het hart van een ontlukkende wetenschapsdiplomatie, en getuigde ze van de overtuiging dat onderzoek ruimten verdient die zijn ambities waardig zijn.

De Universitaire Stichting, als instelling en als locatie, werd meteen een zenuwcentrum van

5. Archives d'architecture de l'Université libre de Bruxelles, Fonds de la Société centrale des architectes de Belgique, dossier Ernest Jaspar.

6. AUS, sectie gebouwen, dossier Stad Brussel, Acte d'autorisation émanant de l'administration communale de Bruxelles – Travaux publics – Service des bâtisses, 14 juni 1921.

7. 'Rapport sur l'année 1922-1923', Bulletin du Club de la Fondation universitaire, 1923, pp. 7-17.

Ontvangstruimten (A. de Ville de Goyet 2025 © urban.brussels).

AFB. 4
Gevel van de Universitaire Stichting, kant Marsveldstraat, Uitbreiding 1930, arch. Ernest Jaspar (A. de Ville de Goyet 2014 © urban.brussels).

AFB. 5
Gevel van de Universitaire Stichting, Egmontstraat 9-11, 1945, arch. Maurice Haeck (A. de Ville de Goyet 2014 © urban.brussels).

het Belgische en internationale academische leven. De zetel werd een plek voor lezingen en kennisuitwisseling waar (buitenlandse) onderzoekers konden verblijven. Om de snelle groei te ondersteunen, startte de Stichting reeds in 1923 een grootschalig uitbreidingsproject. De aankoop in 1924 van verschillende aangrenzende gebouwen in de Marsveldstraat maakte een aanzienlijke vergroting van haar opvang- en actiecapaciteit mogelijk⁸.

Opnieuw werd Ernest Jaspar ingeschakeld. Zijn project, dat werd goedgekeurd in 1926, voorzag in de herindelings van de binnenruimten en vooral in de bouw van een nieuw monumentaal gebouw aan de Marsveldstraat. Het bouwwerk zette de eerste gevel, gerealiseerd tussen 1921 en 1923, voort en versterkte de oorspronkelijke vormtaal, met respect voor materialen, verhoudingen en esthetiek. Het gebruik van Euville-steen, grote gebogen gevelopeningen, verfijnd smeedijzerwerk en strikte symmetrie zorgden voor stilistische continuïteit tussen de twee fases van het project, waarbij de schaal toenam en het geheel imposanter werd⁹ (AFB. 4).

Het nieuwe geheel werd voltooid in 1930. Het omvatte vergaderzalen, een groot auditorium,

een restaurant en kamers voor gastonderzoekers. Het gebouw was via een wenteltrap en een lift verbonden met het oorspronkelijke deel, waardoor het aan functionele behoeften voldeed en het prestige van de instelling versterkte. Jaspar slaagde erin moderniteit en elegantie te combineren door de nieuwbouw zorgvuldig in de oorspronkelijke gevel te integreren¹⁰.

ESTHETISCHE CONTINUÏTEIT EN FUNCTIONELE AANPASSINGEN: DE INGEPEN VAN MAURICE HAECK

Ondanks de aanzienlijke uitbreiding van haar infrastructuur werd de Stichting al snel opnieuw geconfronteerd met een groeiend onevenwicht tussen haar opvangcapaciteit en de intensivering van haar activiteiten. De toename van wetenschappelijke initiatieven, de stijgende vraag naar accommodatie en de ontwikkeling van aangesloten wetenschappelijke verenigingen leidden tot een verzadiging van de beschikbare ruimten. Om die functionele druk op te vangen, huurde de instelling vanaf 1926, dus nog vóór de voltooiing van de uitbreidingswerken, tijdelijk het naastgelegen huis, Egmontstraat 9¹¹.

8. AUS, sectie gebouwen, dossier verkoopaktes, *Lettre de Maurice Pieters au notaire Auguste Gielkens*, 25 août 1924; *Procès-verbaux du Conseil d'administration*, 3 oktober 1924.

9. AUS, *Procès-verbaux du Conseil d'administration*, 22 januari 1926.

10. Archief van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, urban.brussels, Vrijwaringsdossiers, *Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering houdende instelling van de procedure tot bescherming als monument van bepaalde delen van de Universitaire Stichting, gelegen Egmontstraat 11-9 en Marsveldstraat 30 te Brussel*, 24 april 2014.

Na de oprichting van het NFWO (Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek) in 1928, kochten de Universitaire Stichting en het NFWO het pand in 1931. Die beslissing bracht samenhang in het geheel van de Egmontstraat en vervolledigde tegelijkertijd het bouwkundige geheel, dat zo een strategische ruimte voor onderzoekactoren werd. Het huisvestte achtereenvolgens belangrijke instellingen zoals de CRBEF, wat de internationale uitstraling van de site versterkte. Zo ontstond een echt coördinatiecentrum voor de wetenschappelijke wereld, dat de belangrijkste instanties voor de structurering en ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek in België verenigde¹².

Toch werden er vóór 1945 geen grote verbouwingen uitgevoerd. Pas na de Tweede Wereldoorlog ging de functionele en bouwkundige fusie tussen nummers 9 en 11 echt van start. In januari 1945 keurde de raad van bestuur een grootschalig herinrichtingsproject goed, dat aan architect Maurice Haeck werd toevertrouwd. Hij voorzag in de creatie van nieuwe vergaderzalen, een leeszaal, lokalen voor de *Belgian American Education Foundation* (BAEF), de alumnikring en andere partners. Door de gevels aan de Egmontstraat op elkaar af te stemmen, werd de integratie van beide gebouwen ook symbolisch zichtbaar gemaakt¹³ (AFB. 5). Haeck ontwierp ook een reeks aanpassingen om de circulatie te rationaliseren en de infrastructuur te moderniseren. De verbouwingen omvatten de aanleg van een grote zaal aan de achterkant, de herinrichting van de bibliotheek en de salons en de toevoeging van bijgebouwen. De salons, die direct aan de hoofdingang gelegen zijn, werden het belangrijkste onthaalpunt van de Universitaire Stichting en waren bestemd voor recepties, cocktailparty's en ontmoetingen. Ze combineren op verfijnde wijze de vormtaal van de jaren 1950 met de esthetische codes van de jaren 1920. Die hybride aanpak creëerde een sfeer die tegelijk sober, functioneel en trouw aan de oorspronkelijke geest van Ernest Jaspar is¹⁴.

CONCLUSIE

Met haar architectuur belichaamt de Universitaire Stichting de ambitie om het gebouw tot een drager van academisch prestige en een instrument van wetenschapsdiplomatie te maken. Van meet af aan was het de bedoeling de instelling in de moderniteit te plaatsen

en haar een sterke identiteit te geven. Hoewel sommige decoratieve elementen uit de eerste bouwcampagne ontleend zijn aan de vormtaal van de jaren 1920, blijft de art deco er gematigd aanwezig.

Na de stichtende fase bestendigde de evolutie van de Stichting, via opeenvolgende uitbreidingen en aanpassingen, een logica van continuïteit waarin de eenheid van het geheel met functionele bijsturingen samenging.

Het geheel is daarom minder het resultaat van één samenhangend esthetisch ontwerp, maar veeleer van een geleidelijk groeiproces waarbij telkens nieuwe toevoegingen en aanpassingen werden uitgevoerd om de ruimten te laten voldoen aan de behoeften van een immer groeiende wetenschappelijke gemeenschap. De verzameling van objecten uit schenkingen, eerbetonen, herdenkingsobjecten en opeenvolgende herinrichtingen getuigen van sociale omgangsvormen en ceremoniële gebruiken en plaatsen het geheugen van de instelling in de kijker.

De voorwerpen die vandaag zichtbaar zijn in de lokalen van de Universitaire Stichting vormen een veelzijdig decoratief en herdenkingslandschap: schilderijen en borstbeelden (portretten van stichters en schenkers), herdenkingsborden, zilverwerk met het logo van de Stichting, evenals het behoud *in situ* van sommige van de oorspronkelijke meubels (leestafels en ontvangstafels, armstoelen, consoles en bijzet-tafels). Hun opwaardering vereist een voortdurende documentatie (herkomst, inscripties, zilvermidmerken) en preventieve conservering, in combinatie met recentere aanpassingen die beantwoorden aan de huidige eisen van toegankelijkheid en veiligheid.

De Universitaire Stichting is sinds 2014 opgenomen in het register van het gevrijwaard erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Ze vormt een architecturaal palimpsest waar wetenschap, ruimte en representatie duurzaam met elkaar in dialoog gaan, ver voorbij strikte stijlcategorieën.

Vertaald uit het Frans

11. AUS, sectie gebouwen, dossier gebouw Egmontstraat 9.

12. AUS, sectie gebouwen, dossier gebouw Egmontstraat 9.

13. *Ibid.*

14. Archief van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, urban. brussels, vrijwaringsdossiers, *Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering houdende instelling van de procedure tot bescherming als monument van bepaalde delen van de Universitaire Stichting, gelegen Egmontstraat 11-9 en Marsveldstraat 30 te Brussel, 24 april 2014.*

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Julie Coppens, Paula Dumont, Suzanne Gillijns, Valerie Orban en Cecilia Paredes.

Wetenschappelijke coördinatie

Paula Dumont

Experten-adviseurs

Manuela Core, Caroline Criquillon, Eric Demelenne, Catherine Leclercq, Anne Totelin, Manja Vanhaelen

Coördinatie iconografie

Paula Dumont met de hulp van Julie Coppens

Auteurs / redactionele medewerking

Carmen Azevedo, Renaud Bardez, Veronique Boone, Manuela Core, Caroline Criquillon, Carla Debarre Odile De Bruyn, Eric Demelenne, Florence Donneux, Paula Dumont, Elisabeth Gerard, Thierry Henrard, Vincent Heymans, Chantal Kesteloot, Jochen Ketels, Philippe Leblanc, Catherine Leclercq, Isabelle Lecocq, Murielle Leseque, Cécile Mairy, Valérie Orban, Cecilia Paredes, Emilia Pauchard, Savinien Peeters, Noémie Petit, Anne-Marie Pirlot, Mathilde Semal, Maité Springael, Caroline Styfhals, Barbara Van Der Wee, Manja Vanhaelen, Wivine Wailliez, Catherine Walraevens, Stefan Wouters

Eindredactie nederlands

Paula Dumont

Eindredactie frans

Valérie Orban

Vertaling

Oneliner, Liesbeth Degreef en Ibe De Turck van urban.brussels

Vertaling Abstract

vertaaldienst van de GOB

Nalezing

Koen Raeymakers, Jean-Marc Basyn, Suzanne Gillijns, Coralie Desmet, Wim Kenis, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels

Lijst met afkortingen

ARA – Algemeen Rijksarchief
BBHR – Besluit Brusselse Hoofdstedelijke Regering
BGHM – Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
ISAD – Institut Supérieur des Arts décoratifs
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor Kunstraprimonium- Institut royal du Patrimoine artistique
OW – Openbare Werken
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2026/6860/001

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Cartografie artikel 3

Emilia Pauchard

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph

Druk

InitialP

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels
bpeb@urban.brussels

Coördinatie van de publicaties

Cecilia Paredes

Bedankingen

Philippe Charlier, Céline Chéron, Adrien Dominique Caroline Esgain, Marine Gerard Pascale Ingelaere, Romain Landmeters, Harry Lelièvre, Muriel Muret, Jules Poncin

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct-directeur
generaal
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussels
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel

Contact

Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Ondanks alle zorg die besteed is aan het opsporen van de rechthebbenden, worden eventuele begunstigen die niet werden gecontacteerd verzocht zich te melden bij de Directie Kennis en Communicatie van urban.brussels.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

- 001 – November 2011 – Terug naar school
002 – Juni 2012 – De Hallepoort
003-004 – September 2012 – De kunst van het bouwen
005 – December 2012 – Hôtel Dewez
Extra nummer 2013 – Het erfgoed schrijft onze geschiedenis
006-007 – September 2013 – Brussel, m'as-tu vu?
008 – November 2013 – Industriële architectuur
009 – December 2013 – Parken en tuinen
010 – April 2014 – Jean-Baptiste Dewin
011-012 – September 2014 – Geschiedenis en herinnering
013 – December 2014 – Cultusgebouwen
014 – April 2015 – Zoniënwoud
015-016 – September 2015 – Ateliers, fabrieken en kantoren
017 – December 2015 – Stadsarcheologie
018 – April 2016 – De Gemeentehuizen
019-020 – September 2016 – Stijlen gerecycled
021 – December 2016 – Victor Besme
022 – April 2017 – Art nouveau
023-024 – September 2017 – Natuur in de stad
025 – December 2017 – Conservatie op de steigers
026-027 – April 2018 – Kunstenaarsateliers
028 – September 2018 – Het Erfgoed, dat zijn wij!
Extra nummer – 2018 – De restauratie van een uitzonderlijk decor
029 – December 2018 – Historische Interieurs
030 – April 2019 – Beton
031 – September 2019 – Een plaats voor kunst
032 – December 2019 – De straat anders bekeken
033 – Lente 2020 – Lucht, warmte, licht
034 – Lente 2021 – Kleuren en texturen
035 – Lente 2021 – Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque
036 – Herfst 2022 – Stadsgezichten
037 – Herfst 2024 – Objecten en collecties
038 – Lente 2025 – Focus 1939-99
039 – Zomer 2025 – Kantoorreconversies
040 – Lente 2026 – Art Deco, resoluut modern

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

Urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

De art-decostijl is onlosmakelijk verbonden met de tijdsgeest van het interbellum waarin een golf van vernieuwing door de samenleving gaat. Dit nummer wil dit aspect belichten met bijdragen die maatschappelijke thema's behandelen zoals de toegang van vrouwen tot het beroep van architect, maar ook meer technische onderwerpen zoals de uitdaging die de nieuwe materialen van toen vormen voor de restauratie van art deco erfgoed vandaag.

Sarah Lagrillière
Adjunct Directeur Generaal

U

20 €

ISBN 978-2-87584-240-4